

Csata Adél

Égő lángban forog szívem (1972, Kolozsvár) Egy antológia keletkezése a román–magyar irodalmi és kulturális kapcsolatok tükrében

Engel, írói nevén Köllő Károly (1923–2002) kolozsvári irodalomtörténésznek, a Román Tudományos Akadémia kolozsvári Irodalomtudományi Intézete kutatójának hagyatékát a kolozsvári EMKE – Szabédi-ház őrzi. A mai kutatónak bőséges anyag áll rendelkezésére, amennyiben arra vállalkozik, hogy e tudós szerző széles körű munkásságának valamely vetületét a nyilvánosság elé tárja. Jelen tanulmány kísérlet az 1972-ben, Kolozsvárt megjelent *Égő lángban forog szívem* c. antológia történetének bemutatására. Az antológiát Engel Károly Kocziány Lászlóval közösen szerkesztette. Magyar énekeskönyvekben fennmaradt román világi éneket tartalmaz mind román, mind magyar nyelven.

Többnyire a hagyatékban talált levelezés alapján próbáljuk rekonstruálni a kötet keletkezési körülményeit. Ilyenképpen azt vizsgáljuk, hogy kié volt a kötet kiadásának gondolata, mi hívta életre azt, milyen munkamegosztásban dolgoztak a szerzők. Mindemellett arra is keresi a dolgozat a választ, hogy miért a Dacia Könyvkiadót kérték fel a kiadásra, illetve hogy miért nem jelentek meg recenziók a kötetről. A dolgozatnak nem célja újratárgyalni a kötet tartalmát, elemezni az énekeket, azonban nem kerülhetjük ki ezt a problémakört teljesen, hiszen látnunk kell, milyen jellegű énekek kerültek az antológiába, s mi volt a kötet összeállítóinak ezzel a célja.

Ennek kapcsán reflektálnunk kell röviden a komparatistikai vizsgálódások szerepére, mi-benlétére a 20. század második felének politikai viszonyai között, bemutatva, hogy miképpen, milyen jellegű kiadványok, milyen tevékenységek révén igyekeztek a romániai magyar kutatók a közönség elé tárni kutatási eredményeiket, érintve a romániai magyar kisebbségnek tudományos, értelmiségi tevékenységet folytató lehetőségeit is.

Égő lángban forog szívem – a kiadás történetéről

A kolozsvári Szabédi-házban őrzött Engel-hagyatékban található néhány levél rávilágít a kiadástörténet egyes kérdéseire: ki volt a kiadás kezdeményezője, milyen céllal adták ki ezeket az énekeket, illetve a levelek alapján nyomon követhető a szerkesztők és a Dacia Könyvkiadó közötti tárgyalás is.

Az Engel-hagyatékban az *Égő lángban forog szívem* című kötet kiadásával kapcsolatosan 23 levelet találtam (ide számítva a levelezőlapokat is); ezek többnyire Engel Károly és

Kocziány László¹ által váltott levelek, de nem kizárólag. Megtaláltam a fenti szerzőknek a Dacia Könyvkiadóhoz intézett leveleit is, illetve a Dacia Könyvkiadó magyar szerkesztőinek (Kerekes György, Varró János) néhány levelét is Engelhez.

Kronologikus sorrendben az első itt található, keltezett levél 1964. április elsején íródott, ez címzett, címző és aláírás nélküli; azonban a levél Kolozsvárról kelt, így ennek írója (tartalmi megfontolások alapján) Engel, címzettje Kocziány lehet. Ezt a megállapítást erősíti az a tény is, hogy a levélben Engel Kocziány egy korábbi levelére utal, ennek keltezési dátumát is említi, (1964.) március 27-ét. A levélből kiderül, hogy a román énekek magyar énekeskönyvekben fennmaradt töredékeinek kiadási javaslata, gondolata a Kocziányé; azonban itt még nem közösen létrehozandó kötetről, hanem közösen megírandó tanulmányról van szó. A közös tanulmányt a Stoll-bibliográfia megjelenése hívta volna életre, pontosabban az ebben felsorolt kódexek román énekei, hiszen Kocziány azt írja keltezetlen levelében, hogy az „MTA kiadásában megjelent Kéziratos Énekeskönyvek Bibliográfiájából kiírtam jó néhány kódex-címet, amelyekben román nyelvű ének található a XVIII–XIX. sz.-ból. Ezek egy része ismert, mása ismeretlen.”²

A már említett, keltezés nélküli Kocziány-levélben a következőket olvashatjuk: „[...] készítsünk egy alapos tanulmányt a kezünkben levő anyagról. [...] Az elképzelésem a következő: a NyIrK v a (!) Studii de Ist. Lit. și Folclor részére hosszabb tanulmányt közölnénk, mégpedig a következő szempontok alapján: 1. a kéziratos énekeskönyvek román szövegei és azok népköltészeti, irodalmi továbbélése. 2. azok a magyar versek, amelyekről tudott, hogy román tánc vagy dallamritmusra épültek. 3. formai és tartalmi következtetések, a XVII–XIX sz. eleje erdélyi román verseinek alapján.”³

Láthatjuk tehát, hogy Kocziány olyan énekversek tárgyalását tűzte ki célul, amelyek valamilyen szinten (folklór, motívumok, azonos vagy hasonló dallamok, tartalmi hasonlóságok) román–magyar kapcsolattörténeti jelentőséggel bírtak.

Engel ezt írja a fentebb említett levélben: „Mert mi tűrés-tagadás a március 27-i levelében foglalt ajánlat mellett, hogy örömmel töltött el, zavarba is hozott egy kissé. Irántam való bizalmadat bizalommal akarom meghálálni, s éppen ezért kertelés nélkül feltárom a helyzetet: kerek egy évtizede immár, hogy élénken foglalkoztat a XVII–XIX. sz.-i magyar kéziratokban fennmaradt román énekek kérdése és azóta gyűjtögetem az adatokat.”⁴

Láthatjuk, hogy Engelnek nem új a felvetett javaslat, az énekversek vizsgálatát már korábban elkezdte, s mint többször is hangsúlyozta, ezekben művelődéstörténeti kapcsolatokat vélt felfedezni.

¹ Kocziány László (1920–1977) – irodalomtörténész, a Román Akadémia marosvásárhelyi fiókjának kutatója. Érdeklődési körébe sorolható a régi erdélyi költészet kutatása. 1957-ben sajtó alá rendezte két székelykeresztúri gyűjteményben fennmaradt ismeretlen, 18. századi énekeskönyv anyagát *Őszi harmat után* címmel, majd Engel Károllyal az *Égő lángban forog szívem* c. kétnyelvű kötetet. Ezenkívül magyar irodalmi olvasókönyvet is szerkesztett, ill. közreműködött a magyar irodalom jeles alkotásainak romániai újrakiadásában. Több kötetet látott el elő- és utószóval (Móricz Zsigmond *Boldog ember* c. kötete, Mikszáth *Új Zrínyiásza*), ill. Kocziány előszavával és jegyzeteivel jelent meg Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* c. kötete 1978-ban. (Vö *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/k2.htm> (2016. 06. 07.))

² Kocziány László levele Engelhez, h. n., é. n. (A későbbi levél alapján ennek kelte: 1964. márc. 27.), Szabédi-ház (A továbbiakban: Sz.-h.), Engel-hagyaték (A továbbiakban: E.-h.), 22 doboz/145 tétel

³ Uo.

⁴ Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1964. április 1., Sz.-h., E.-h., 22/145

A levél további részéből kiderül, hogy Engel első munkája ebben a témában 1955-re tehető, és meg is jelent valamelyik akadémiai kiadványban, azonban nem említi, hogy melyik volt ez.⁵

Engel felkéréseket is kapott I. Pervain professzortól, a Román Akadémia kolozsvári Nyelvészeti és Irodalomtörténeti Intézetének igazgatójától és M. Pop irodalomtörténészről, akik a román irodalomtörténet kézikönyve, illetve a Revista de folclor c. lap részére kérték a téma kidolgozását.⁶ Ugyanebben a levélben leírja, hogy kellemetlen tapasztalatai is voltak, hiszen sem a bukaresti Gazeta literară, sem a kolozsvári Tribuna nem közölte e témában írt cikkét, annak ellenére, hogy erre korábban (értsd: a szerkesztők) ígéretet tettek. Engel úgy látja, hogy kutatásának eredményei inkább a magyar irodalomtörténet szempontjából érdekesek, így nem tartja megfelelő fórumnak a Revista de folclort,⁷ s ezért kutatási eredményeinek közlése egy időre elmaradt. A későbbiekben a tanulmány mégis megjelent: Engel 1964. május 13-án levelet intézett Pervain professzorhoz, amelyben megköszöni neki, hogy ismét kéri a román–magyar énekekkel kapcsolatos tanulmány megírását, holott ő úgy látta előzőleg, hogy ez inkább a magyar filológiát érdekelné. Azt is hozzáteszi, hogy tévedett, hiszen a Stoll-bibliográfia csak szórványosan, következtetlően tárgyalja a román énekeket, variánsokat, éppen ezért szükségesnek tartja azok részletesebb vizsgálatát, s azt ígéri, hogy igyekeznek elkészíteni a tanulmányt legkésőbb szeptember 15-ig.⁸

Életrajzai némelyikéhez Engel csatolta a publikációs jegyzékét is. A jegyzék szerint 1964-es tanulmány nem jelenik meg ebben a témakörben, viszont 1969-ben igen: *Cântece de lume românești în manuscrise maghiare din Transilvania – Însemnări pe marginea unor variante* címmel a Revista de istorie și teorie literară c. lapban. Meggyőződés, hogy ezt a tanulmányt kérte korábban Pervain professzor, mivel Engel a neki címzett levélben a variánsok problémáját is említi, csak ez nem az említett fórumon és nem 1964-ben került közlésre.

Visszatérve a Kocziáynak írott levélhez, láthatjuk, hogy Engel örömmel veszi a felkérést, s arra kéri Kocziányt, keresse fel őt, hogy megbeszélhessék a részleteket, összevethessék az anyagokat. További levelek nem ismertek ebből a periódusból, így egyelőre nem tudhatjuk, megvalósult-e közös elgondolásuk. Valószínűnek tartom, hogy nem, mert sem Engel későbbi életrajzaiban nem találtam közös tanulmányra való hivatkozást, sem a hagyatékban erre vonatkozó utalást, jegyzetet; illetve azért sem valószínű ez, mert, amint már fentebb említettük, az Akadémia újra kérte a tanulmányt, az aztán meg is jelent 1969-ben, Engel Károly neve alatt.

A levélváltásban egy hosszabb szünet észlelhető, időrendben a következő levél 1970. szeptember 5-én kelt Kocziány tollából, tehát az 1964–70 közötti időszak közös munkájukat tekintve a levelezés alapján ismeretlen.

Az 1970-ben kelt levél alapján megállapíthatjuk, hogy Kocziány már korábban felvetette a *Cântece de lume* kiadásának ötletét: „emlékszel, hogy felvetettem előtted a *Cântece de*

⁵ Engel egy tudományos ülészakon vett részt Bukarestben 1955. december 15–16-án. Ennek kötetét jelenteti meg az Akadémia 1957-ben. A tanulmánykötet címe: *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare*. Engel egy 1972-es, román nyelvű önéletrajzában (*Curriculum vitae*, Sz.-h., E.-h. 3/20) említést tesz arról, hogy ezen a konferencián mutatta be első eredményeit, de tanulmányának címét nem említi, csupán azt, hogy ez még Enyeden íródott.

⁶ Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1964. április 1., Sz.-h, E.-h. 22/145

⁷ Uo.

⁸ Engel Károly levele Iosif Pervainhoz (Cluj, 13 mai 1964), Sz.-h., E.-h. III. Levelek Engel Károlytól/P, „Țin să Vă mulțumesc pentru încrederea ce-mi acordați atunci când îmi solicitați din nou studiul cu care am rămas dator Revistei de folclor [...] unele împrejurări mi-au sugerat impresia că materialul meu – așa lacunar cum este – ar interesa mai degrabă filologia maghiară. M-am înșelat!”

lume – világi énekek kétnyelvű kiadásának gondolatát a Téka-sorozatban.”⁹ A levélből megtudhatjuk, hogy Engel örömmel fogadta a javaslatot, s Kocziány arra kéri, hogy amennyiben álláspontja nem változott, értesítse őt, hogy az általa gyűjtött anyagot elküldhesse. Ugyancsak ebben a levélben merül fel a munkamegosztás kérdése is: úgy tűnik, mintha Kocziány Engelle szeretné ráruházni a munka oroszlanrészét: „Abban az esetben elküldeném neked a jegyzeteimet, hogy további gondjokat Te viselnéd.”¹⁰ A továbbiakban Kocziány arra is kitér, hogy tisztázniuk kell személyesen, ki mennyi részt vállal a munkából.

Engel válaszelevele szeptember 11-én kelt, s ebben említi, hogy az elgondolást Mikó Imre elé terjesztette, aki akkor a Kriterion Könyvkiadó lektora volt, s aki örömmel vette a javaslatot és „elvben támogatta”.¹¹ A Téka sorozatban szeretnék volna a kiadványt megjelentetni. Ez lehetséges is lett volna, hiszen a levél szerint nincs az 1972-es évre román mű kiadása tervbe véve.¹² A továbbiakból kitűnik a kiadás nyelvi, formai elgondolása: „a lehetőségekhez mérten a magyar énekeskönyvekben előforduló alakjában adnánk a virágénekeket, vagyis a román szöveget mai román helyesírással, a magyar változatot pedig az esetek többségében korabeli fordításban”.¹³ A levélben Engel megjegyzi, hogy nemsokára Marosvásárhelyre látogat, s így lesz alkalmuk részletesebb beszélgetésre. Kocziány november végi levelében megírja, hogy „nála felejtődött” a Cântece de lume egy darabja, azt küldi, s amiatt szabadkozik, hogy nincs ideje Kolozsvárra menni, és így barátjára, munkatársára bízva a dolgok intézését.

A következő levél 1971 márciusából való. Ebben Engel megírja, hogy tárgyalt a Dacia Könyvkiadó magyar főszerkesztőjével, Kerekes Györggyel, akivel megegyezett, hogy 1972-ben kiadják a kötetet, kétnyelvű kiadványként. Azt is megjegyzi, hogy mind a román főszerkesztő, mind az egyik legfőbb tanácsos érdeklődéssel fordul a javaslat felé, így az előjelek kedvezőek. A levelek alapján nem tudjuk, hogy miért a Dacia Könyvkiadót kereste meg Engel a kiadás kérdésével, s miért nem maradt a kezdetben emlegetett Kriterion Könyvkiadó Téka sorozatánál. Válaszlevelében Kocziány örömet fejezi ki azért, hogy a Dacia vállalkozott a kiadásra, mert úgy véli „talán a tudományos apparátusnak nagyobb teret enged”,¹⁴ de ő sem reflektál arra, mi lehetett a váltás oka.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a Dacia Kolozsváron alakult a decentralizációs mozzanat, 1969 után, míg a Kriterionnak Kolozsváron volt egy fiókszerkesztősége. A könyvek kiadásában fontos szerepet játszott a kiadói tanács. Györffy Gábor *A romániai magyar könyvkiadás a kommunista cenzúra és propaganda korában* című tanulmányában jegyzi meg, hogy a kiadó csak akkor jelentethetett meg egy könyvet, ha ehhez a kiadói tanács tagjai egyöntetűen hozzájárultak.¹⁵ Engel levelében említi, hogy Mikó Imre, a Kriterion lektora támogatta „elvben” a javaslatot, azonban ennél többre volt szükség. Engel bizonyára úgy vélte, hogy a Daciánál több az esély a munka kiadására, bár itt a kiadói tanács többségében román szakemberekből állt. Egyetlen magyar tagja Létay Lajos volt 1977-ig.¹⁶ A kiadói tanács román többsége nem gátolta

⁹ Kocziány levele Engelhez, Marosvásárhely, 1970. szept. 5., Sz.-h., E.-h. 22/145

¹⁰ Uo.

¹¹ Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1970. szeptember 11., Sz.-h., E.-h. 22/145

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Kocziány levele Engelhez, Marosvásárhely, 1971. márc. 17., Sz.-h., E.-h. 22/145

¹⁵ Györffy Gábor: *A romániai magyar könyvkiadás a kommunista cenzúra és propaganda korában*, Nyírk., 52. évf., 2008/1, 10.

¹⁶ Uo. 11.

a kiadást, hiszen a március 15-i levélből kiderül, hogy mind a román főszerkesztő, Triteanu, mind a kiadó kiemelkedő jelentőségű tanácsadója, Vasile Fanache érdeklődött a munka iránt.¹⁷

A szerzők valószínűleg közösen írt levelet intéznek a Dacia Könyvkiadóhoz, amelyben javasolják a kötet megjelenését, mégpedig kétnyelvű kiadványként. A kötet jelentőségét így fogalmazzák meg: „Az általunk tervezett kötet megjelentetése mind irodalmi, mind művelődéstörténeti szempontból hézagpótló lenne.”¹⁸ A következőkben, mintegy a fentiek megerősítése érdekében, olyan román és magyar jeles kutatók nevét sorolják fel, akik szorgalmazták a téma kutatását, és kiemelik annak jelentőségét mindkét irodalom tekintetében. Ezek között említik N. Cartojan, N. Iorga, N. Drăganu, Gh. Alexici irodalomtörténészek nevét, míg magyar viszonylatban Kazinczy Ferencet és Szabó. T. Attilát.

A továbbiakban a téma mély ismeretére hivatkoznak, bevallásuk szerint mindketten már több mint másfél évtizede foglalkoznak az énekek kutatásával. Itt hangsúlyoznám, hogy a levél 1971 tavaszán kelt, s amint már említettem, Kocziány és Engel első, a témára vonatkozó, hagyatékban található levele 1964-es keltezésű. Ekkor jegyzi meg Engel, hogy a témában írt első tanulmánya 1955-ben jelent meg, és megtudjuk, hogy korábban Kocziány is foglalkozott már a kérdéssel. Ezen számadatok alapján is megjegyezhetjük, hogy a másfél évtized nem túlzás, az 1955–71-es periódus kutatásait jelenti.

A következőkben a kötet kompozíciójára tett javaslatot olvashatjuk: körülbelül 30 versről van szó, ezek román és magyar változatairól, ill. a levél tartalmazza az elrendezés elvét is. Itt 4 fő kategóriát említ a levél írója: eredeti népdalok, népies ihletésű, kétnyelvű versek, a 18. sz. folyamán keletkezett világi énekek, Kárpátonkon túlról származó világi énekek, mindezekhez pedig kapcsolódna egy bevezető, jegyzetek, ill. néhány fénykép a legfontosabb darabokról.¹⁹ A kézirat beadási idejének 1972. március 31-ét jelölik meg.

A fentebb idézett levél alapján a kutatók az énekek fontosságát magyar–román művelődés-, kultúra- és irodalomtörténeti jelentőségükben ragadják meg. Úgy vélem, hogy az említett román és magyar kutatók felsorolása, akik pártfogolták a témát, stratégiai jellegű is lehetett: talán ezáltal akartak a közreadók nyomatékot adni a munka fontosságának és elősegíteni a kötet megjelenését, hivatkozva a nemzet szaktekintélyeire egy viszontagságos időszakban.

Ákár helytálló, akár nem a fentebbi feltételezés, a kezdeményezés meghallgatásra talált. Kocziány levelét Engelé követte május 9-i keltezéssel, ebben tett javaslatokat a kötet címére vonatkozóan; ezekből a második javaslatot tartották megfelelőnek, s így kapta címül a kötet a magyar énekeskönyvekben legrégebben fennmaradt román virágének első sorát, amely a Petrovay-kódexben lelhető fel. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy Engel már május elején tárgyalt a szerkesztő Varró Jánossal a kötet kiadásáról „Varró János elvtárrsal f. hó 7-én történt megegyezésünk értelmében...”, tehát ezen megállapodás után küldi Engel a címre vonatkozó javaslatait. Nemsokára megérkezett a hivatalos okmány is, a kiadói szerződés 1971. június 3. dátummal a Dacia Könyvkiadó és Engel Károly között. Ennek értelmében úgy tervezték, hogy 2000 példányban fogják kiadni a kötetet. A szerződésnek megfelelően a végleges változat leadási határnapja 1971. szeptember elseje volt, a kiadó pedig kötelezte magát, hogy a művet legkésőbb 1974. december 31-ig megjelenteti.

¹⁷ Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1971. március 15., Sz.-h., E.-h. 22/145

¹⁸ Kocziány és Engel levele a Dacia Könyvkiadó Vállalat Magyar Szerkesztőségének, Kolozsvár, 1971. márc. 28., Sz.-h., E.-h. 22/145

¹⁹ Uo.

A dátumok, határidők némiképpen megváltoztak: a Daciához intézett közös levélben leadási határidőnek 1972. március 31-ét jelölik meg, amelyet a Dacia lerövidít, s a leadási határidőt 1971. szeptember 1-re teszi. A közös levél 1971. március 28-án kelt, tehát láthatjuk, hogy a munkára szánt egy év a kiadó feltételei miatt alig fél évre csökkent, ez komoly problémákat okozott, amint a későbbiekben látni fogjuk.

Ezek után Engel bizonyára levelet írt Kocziánynak, amelyben arra kérhette, hogy keresse fel őt közös ügyeik megtárgyalása végett, de ez a levél nem ismert, csupán Kocziány két későbbi, június 5 és 17.-én kelt rövid leveléből rekonstruálhatók az előzmények: Kocziány elfoglaltságaira hivatkozik, amiért nem tud Kolozsvárra utazni, a későbbi levélben hasonlóképp, de ebben már megígéri, hogy a rákövetkező héten felkeresi szerzőtársát. Bizonyára a munka a szerző(k) egyéb elfoglaltságai miatt akadozott, mert a Dacia főszerkesztője, Kerekes György levelet intézett november végén Engelhez, amelyben emlékezteti, hogy a román virágénekek lefordításra váró anyagát a hónap elején kellett volna megkapniuk Kocziánytól, azonban ez nem érkezett meg, s arra kéri Engelt, hogy sűrösse meg a dolgot munkatársánál annak érdekében, hogy tartani tudják magukat a megállapodás dátumaihoz.²⁰ Itt a dátumok tekintetében újra problémákat észlelhetünk: Kerekes György az írja, hogy november elejére várták az anyagot, holott a szerződés szerint ennek már szeptember elsejére meg kellett volna érkeznie. Sajnos az időbeli eltéréseket a levelezés alapján nem tudjuk megmagyarázni, de valószínű, hogy a szűk fél évre csökkent határidőt kitolták egy kicsit, esetleg szóbeli megállapodás révén.

Ebből az évből nem találtam más levelet. A következő 1972-es keltezésű.

Kocziány januári levelében közli, hogy nemsokára küldi a fordításra szánt verseket a Dacia Könyvkiadónak, de néhány problémát is felvet a fordítás kérdését illetően: korabeli és új fordítást is közöljenek-e; ezeket milyen sorrendbe tegyék, ill. közli, hogy van néhány olyan ének, amelynek eredetijét nem lelte fel. Megjegyzi, hogy a román szövegek ellenőrzése folyamatban van, ezt egy nyugalmazott tanárnő végzi.²¹ 1972. áprilisának közepén Kocziány újabb levelet írt Engelnek, itt ezt olvashatjuk: „alkalmilag küldöm az *Égő lángban*... anyagát és jegyzeteit, mert a kiadó már nagyon haragszik a késés miatt.”²² Megjegyezhetjük, hogy joggal neheztelhetett a kiadó, hiszen november és április között fél év telt el, így a késés jelentős. Ugyanitt arra kéri Engelt, kezdjen hozzá az előszó megírásához, s abban az esetben, ha nehézségekbe ütközik, jegyezze meg, hogy bukaresti utazása után hozzáláthasson azok megoldásához.

Júniusban Kerekes György ismét levelet intéz Engelhez, amelyben kétségsbeesetten kéri, hogy igyekezzenek a leadással: „Nagyon kérlek benneteket – a magam és a mindannyiunk nevében – tegyétek rendbe a rendbe teendőket (előszó, jegyzetek), mert egyszerűen kifutunk az évből, márpedig a könyvnek *még az idén* kell megjelenie.”²³ [Kiemelés az eredetiben].

Kerekes többszöri figyelmeztető és felszólító levele után nem sokat várat magára Varró János szerkesztő levele sem június 29-ről. Ez már hangsúlyosabb levél, s a benne megfogalmazottak kifejezetten rosszul érintenék Engelt: „Tekintettel arra, hogy az *Égő lángban forog szívem* című kötet

²⁰ Kerekes György levele Engelhez, 1971. nov. 30., Sz.-h., E.-h. 22/145

²¹ Kocziány levele Engelhez, Marosvásárhely, 1972. jan. 5., Sz.-h., E.-h. 22/145

²² Kocziány levele Engelhez, Marosvásárhely, 1972. 04. 19., Sz.-h., E.-h. 22/145

²³ Kerekes György levele Engelhez, 1972. június 7., Sz.-h., E.-h. 22/145

előszavát és jegyzetanyagát a szerződésben vállalt határidőre²⁴ nem adta be, sőt ismételt ígéretei ellenére az anyag mind a mai napig nem érkezett szerkesztőségünkbe, ezennel tudomására hozzuk, hogy amennyiben a fent jelzett anyagot f. é. július 3-ig nem adja be, kénytelenek leszünk szerződésünket felbontani. Ebben az esetben társszerzőjével szemben ön visel minden nemű – erkölcsi és anyagi – felelősséget.”²⁵

A levélből láthatjuk, hogy Kocziány nemcsak a jegyzetanyagát bízta Engel Károly gondjaira, s a munka oroszlánrészét, hanem egyben a saját késése miatti felelősséget is szerzőtársának kellett volna egyedül viselnie, ha nem sikerül az anyagot időben leadnia. A levelek nem tartalmaznak információt arról, mi történt Varró János levele után, de mert a kötet megjelent 1972-ben, Engelnek bizonyára sikerült a megjelölt időpontra leadnia az anyagot.

Kocziány decemberben levelet intézett szerzőtársához. Ebben jókívánságait fejezte ki Engel Károlynak A Hétben olvasott, vele készült interjú kapcsán, s ugyanakkor azt is megjegyezte, aggódva vette észre, hogy Engel nem szólt az interjú során a *Cântece de lume*-kötetről,²⁶ s megkérdezi, hogy ez nem akadt-e el.

Úgy tűnik, mintha Kocziány kívül szorult volna a történeteken, mintha egy időre levette volna a gondját a kötettről, az avval kapcsolatos problémákról, s a levélben megfogalmazott kérdés által szeretne újra visszakertülni a körforgásba. Engelnek erre a levélre adott válaszát nem találtam meg, de figyelembe véve, hogy a Kocziány-levél december közepén kelt, s azt is, hogy a kötet megjelent 1972-ben, bizonyára a levél kelte után rövid idővel napvilágot látott a könyv. Lehetséges, hogy Engel azért nem említette A Hétben készült interjújában az új kötetet, mert akkor még bizonytalan volt a kiadás végeredménye. Jóval később kiderül Engel saját kezűleg írt életrajzából, hogy a kötet teljes jegyzetanyaga az ő munkája,²⁷ akárcsak az előszó (így valóban rá szakadt a munka neheze). 1973. január 20-án kelt levelében egy előző levélre utal,²⁸ de itt megismétli az előzőben foglalt fontosabb információkat, miszerint a kötet megjelent, megkapta a terjesztési engedélyt is. Ebből a levélből az is kiderül, milyennek látja Engel a kötetet: „Látszólag tetszetős kötet lett belőle, de alapjában véve megsínylette sietségünket s azt, hogy nem nyílt alkalmunk a véglegesen megszerkesztett kéziratot közösen átlapoznunk, elvi szempontjainknak érvényt szerezniünk s legalább egy korrektúrát végeznünk.”²⁹

Fel kell elevenítenünk egy, már említett dokumentumban megjelent kategorizációs sémát, amelyet alkalmazni akartak: eredeti népdalok, népies ihletésű dalok, a 18. század folyamán keletkezett világi énekek, a Kárpátokon túlról származó világi énekek. Bár ezek aránybeli elosztásáról nem tettek említést, úgy tűnik, valóban nem valósult meg ez a rendszerezési szándék, mivel ilyen felosztás nincs jelölve a kötetben, tematikailag is kevert: rögtön a címadó, első ének után, amely a szerelmes

²⁴ Itt kell megjegyeznünk, hogy a szerződés szerint a teljes, végleges formába öntött anyagot 1971. szeptember elsejéig kellett volna beadni. Lásd Contract de editare... Kerekes november végi figyelmeztető levelében november elejét jelöli meg a leadás határidejeként. A dátumok eltérésének oka talán az lehet, hogy Engelnek a késések miatt sikerült kieszközölnie még egy hónap haladékat.

²⁵ Varró János levele Engelhez, 1972. június 29., Sz.-h., E.-h. 22/145

²⁶ Bár itt a világi énekek román megnevezését használja Kocziány, az *Égő lángban forog szívemről* van szó. A levelezés során többször használta a fentebbi megnevezést.

²⁷ Engel Károly: *Curriculum vitae* (2001), Sz.-h., E.-h. 3/20

²⁸ Ezt a hagyatékban nem találtam meg, de a történet rekonstruálható a január 20-i levél alapján.

²⁹ Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1973. jan. 20. Sz.-h., E.-h. III. Levelek Engel Károlytól/K. Megj.: Az irodalomtörténeti anyaghoz be nem sorolt levelek külön dobozban találhatóak. Az Engel Károly által írott levelek jelölése II, ill. a hozzá írott levelek jelölése III. A levelek a címzők és címzettek nevei szerint vannak elrendezve, ábécésorrendben, ezért a lábjegyzetben csak a címzett nevének kezdőbetűjét jelzem.

vers kategóriájához tartozik, egy bujdosóének következik, ezek ilyen rendben váltakoznak végig, helyenként pedig közéjük egy-egy köszöntő is bekerül. Így tematikailag is különfélék az egymás után illesztett darabok, akárcsak az időrend tekintetében.

Engel Károly elégedetlensége okaként azt is felhozta, hogy az előszó tele van „gyerekes sajtóhibákkal és pongyolaságokkal,” a kötetbe nem került hibajegyzék és az énekekhez kapcsolódó jegyzetektől is lefaragtak, aminek következtében bizonyos utalások értelmetlenné váltak.³⁰ Engel példaként a *Fete din Ardeal* c. ének jegyzeteit említi.³¹ Itt érdemes megjegyezni, hogy a kötet jegyzetanyaga bővebb, mint az *Előszó helyett* gépirata a hagyatékban. Az utalások esetében azonban valóban észrevehetőek bizonyos eltérések: mind a kéziratban, mind a kötet jegyzetanyagában előfordul, hogy az említett vers elterjedését a magyar nyelvű parafrázált változatok is bizonyítják; megjelenik Szirmay Antal *Hungaria in parabolis*³² c. gyűjteményében, majd megörökítette Szakács Vítus túri plébános is verses leveleiben.³³ A gépiratban Engel részletesebben tárgyalja, hogy ki Szakács Vítus, kinek írta a levelet (Dorgó Károly), ill. hogy ki volt az, aki ezt először kiadta (Kovács Gyárfás).³⁴ Ezek az utalások elmaradnak a kötet jegyzetanyagából, azonban ebben többlet van. Itt jelenik meg, hogy a 20. század eleji almanachokban is megjelenik a „szép fáták” dicséretének témája. Konkrét példát is találunk erre *Román dal* címmel.³⁵

Összevetve a gépirat és a kötet jegyzetanyagát, megállapíthatjuk a következőket: a versek többségének bővebb a jegyzetanyaga a kötetben, mint a kéziratban. A szűrőpróbaszerű összevetés során viszont az is kiderült, hogy az énekek csekélyebb számáról a gépirat tartalmaz bővebb információt (*Fete din Ardeal*, *Coconița din cea țară*). A jegyzetek között többnyire megfogalmazásbeli különbségek figyelhetők meg. Véleményem szerint az eltérések oka az lehet, hogy Engel a kötet leadása előtt kiegészítette a jegyzetanyagot, amelyet elküldött a Dacia Könyvkiadóhoz, de ezek a változások nem kerültek bele a valószínűleg korábban készített, *Előszó helyett* címet viselő dokumentumba. A hagyatékban nem találtam más, az *Égő lángban*... jegyzetanyagára vonatkozó kiegészítéseket. Lehetséges, hogy ezeket csupán egy példányban gépelte le, hiszen az idő sürgetett. Sajtóhiba valóban előfordul a kiadványban, nem is kevés. A 8. oldalon a személynevek esetében elütések vannak: a Bartha helyett „Bertha”, a Versényi helyett „Wesselényi” jelenik meg, vagy a 10. oldalon az Országos helyett „Orszáros”, a 16. oldalon a román inșelat helyett az „önșelat”, hogy csak néhányat említsünk.

A levél további részében az anyagi dolgok tisztázása kerül előtérbe, majd a népszerűsítési formákról esik szó. Azt írja, hogy a Daciának van egy hivatalos protokolljegyzéke, állítólag, ahová recenziós példányokat küldenek, s ezek mellé ő kérte a Revista de istorie și teorie literară, a Contemporanul, a Vatra c. lapok felvételét is. (Ezekkel bővebben a recepciótörténetet tárgyaló részben foglalkozunk.) Jelzi, hogy tiszteletpéldány illeti Molnár Attila szerkesztőt, a vásárhelyi tanárnót, aki a szövegek stilizálásában működött közre, ill. az MTA Irodalomtudományi Intézetét.³⁶

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² Szirmay Antal: *Magyarország szóképekben* (Hungaria in parabolis), (s. a. r. Csörsz Rumen István), Kriterion, Kvár 2008. 164–165.

³³ Ennek címét nem említi.

³⁴ Engel Károly: *Előszó helyett. (Égő lángban forog szívem. Régi magyar kéziratos gyűjteményekben őrzött román világi énekek gyűjteményéhez, 1972)* Jegyzetanyag a *Eu (!) sint fete mai frumoase* c. énekhez (számozatlan oldal), Sz.-h, E.-h. 4/28

³⁵ Kocziány–Köllő: *Égő lángban forog szívem*, Dacia, Kvár 1972. 137.

³⁶ Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1973. jan. 20. Sz.-h., E.-h. III. Levelek Engel Károlytól/K.

Ezek a levelek az utolsók, amelyek az *Égő lángban forog szívem* kiadásával kapcsolatosak az Engel-hagyatékban. A kötet megjelenése után úgy tűnik, hogy Engel ambivalens érzésekkel van tele; egyrészt bizonyára öröm számára, hogy napvilágot látott munkája, amely oly aprólékos filológiai munkát követelt, másrészt egy ilyen igényes kutató számára bosszantó, hogy hibák kerültek a szövegbe, ill. hogy valamiként roncsolódott a jegyzetek szövege is. Mindenesetre fokozott igyekezetéért minden elismerést megérdemel, hiszen a záros határidőhöz sikerült tartania magát, s így nem vészett kárba munkája, munkájuk.

Az antológia tartalmáról szólva el kell mondanunk, hogy olyan verseket tartalmaz, amelyek valamilyen szinten (fordítások, kölcsönvett verstöredékek, motívumok vándorlása révén) a román–magyar kapcsolatok kölcsönhatásait mutatják, a két nép érintkezését tükrözik. Hozzá kell tennünk, hogy ezek az érintkezések nem csupán az énekek formai, dallambeli rokonságára szorítkoznak, hanem kiterjednek egy közös társadalmi-történelmi helyzetre is. Ilyenképpen a kötet a kuruc küzdelmek korához kapcsolódó éneket is tartalmaz, amely a román vagy magyar bujdosó keserveit rögzíti (pl. *Cântecul străinătății*). Más esetben előfordul, hogy az énekeskönyv összeírója, tulajdonosa érdeklődött a román népköltészet iránt, ezért lemásolta a román folklór valamely darabját (*Versuri românești de insurecție*). Más énekek közkedveltségüknek köszönhetően kerültek be a magyar énekeskönyvekbe, esetenként több fordításban (*Taci inimă*). A havasalföldi és erdélyi népek között létrejövő érintkezéseket az *În cea verde grădiniță* c. vers illusztrálja, ugyanis Engel Onisifor Ghibu folklorista állításával egyetértve feltünteti, hogy az említett vers keleti eredetű, így havasalföldi közvetítéssel kerülhetett be Erdélybe.³⁷ Azért is fontosnak tartja Engel ezt a verset, mert a magyar énekeskönyvekben fennmaradt változatok révén nyomon követhető a dér (brumărelul) motívumának meghonosodása a magyar költészetben.³⁸

A fentebbi néhány példa révén igyekeztünk bemutatni, hogy miben ragadhatóak meg az érdeklődésnek azon jelei, amelyek a román énekeknek magyar énekeskönyvekbe való bekerülését előidézték.

Recepciótörténeti vizsgálat

A kötet recepcióját tekintve igen kevés adat áll a rendelkezésünkre, s ez számos kérdést felvet: mi történt a kötettel a megjelenés után, vajon volt-e sikere, miért nem írtak róla recenziókat, stb. Sajnos az írásos források hiányában a fentebbi kérdések megválaszolására csak kísérleteket tehetünk.³⁹ Egy előző fejezetben már említettük, hogy a rengeteg probléma ellenére a kötet napvilágot látott 1972 decemberében. Kocziány László így ír egy (keltezetlen) levelében, amelyben némi aggodalom is érzékelhető: „Akkor feltétlenül szeretnék felkeresni, és a könyvünk ügyében elbeszélgetni. Sem Bukarestben, sem Vásárhelyen még nem jelent meg az üzletekben.”⁴⁰ Engel válaszlevelét nem ismerjük, viszont egy későbbi, január 20-án írt levele alapján rekonstruálhatók az események. Engel így ír: „Mint már előző levelemben

³⁷ Kocziány–Köllő: *i. m.* 131.

³⁸ Uo. 131.

³⁹ Itt köszönöm meg Kerekes Györgynek, a Dacia Könyvkiadó akkori főszerkesztőjének a segítségét.

⁴⁰ Kocziány (keltezetlen) levele Engelhez, Sz.-h., E.-h. II. Levelek Engel Károlyhoz/K. Valószínű, hogy a levél 1973. január végén vagy február elején írható, mert a levél első néhány sora arról árulkodik, hogy Kocziány február elején, 6–9. között Antal Árpádnál tesz látogatást.

is említettem, a kötet megjelent, megkapta a terjesztési engedélyt és talán már árulják is.⁴¹ Ugyanebben a levélben esik szó a népszerűsítési formákról is: „*Állítólag* a Daciának van egy hivatalos protokoll-jegyzéke, ahova recenziós példányokat küldenek. A magam részéről még kértem a következőket: Revista de istorie și teorie literară (O. Papadima, Mircea Anghelescu), Contemporanul (Dan Zamfirescu), Vatra, Studia – Series Philologica. Állítólag ebben a jegyzékben magyarországi folyóiratok (pl. Tiszatáj) is benne vannak.”⁴² [Kiemelés tőlem: Cs. A.]

A mondatban megjelenő *állítólag* kétségekre, bizonytalanságra adhat okot: talán Engel maga is kételkedett ennek a protokolljegyzéknek a létezésében, vagy talán nem is látta, mely folyóiratok tartoztak ide, esetleg csak néhány ismertebbet sorolt fel az ebben illetékes személy, s ezért is érezte szükségét annak, hogy a kötet más folyóiratokhoz való elküldését is kérje. Nem tudhatjuk, hogy kérése meghallgatásra talált-e, viszont azt elmondhatjuk, hogy sem a Revista de istorie și teorie literară, sem a Contemporanul, sem a Vatra 1973-as számaiban nem jelent meg a kötet ismertetése, de az Utunkban és a NyIrK-ben sem. Sajnos a Tiszatájról és a Studia – Series Philologicáról nem szólhatunk, ugyanis ezek 1973-as számai hiányoznak, azonban valószínűnek tartom, hogy ezekhez sem jutott el recenzálandó példány, ahogy a fentebb említett román folyóiratokhoz sem. A kérdés tisztázása érdekében Kerekes György segítségét kértem, aki akkor a Dacia Könyvkiadó főszerkesztője volt. A beszélgetés során több dologra is fény derült. A szerkesztő elmondása szerint a kiadó feladatai közé tartozott a román irodalom népszerűsítése, azonban amennyire lehetett, ő maga elsősorban magyar könyvek megjelentetését szorgalmazta, de ez nem jelentette azt, hogy időnként ne kellett volna egy-két román könyvnek is megjelennie. A komparatistikai vonatkozású Engel-kötet így pontosan a megfelelő pillanatban érkezett a szerkesztőségbe. Azt is hozzátette Kerekes György, hogy a kötet több mint 2000 példányban jelent meg, ebből körülbelül 400 jutott Magyarországra. Akkor számított eladottnak egy könyv, ha a megjelenést követő egy évben elkelt annak 80%-a. Kerekes szerint az antológia jó befogadó közönségre talált, ugyanis nagyrészt elkelt, s még az is hozzátette, hogy „biztos a cím tetszett az olvasónak”, ugyanakkor nem tekinthetünk el attól sem, hogy akkor a könyvek olcsóbbak voltak, mint manapság. Ehhez kell hozzátennünk egy másik tényezőt is, az olvasóközönség igényét. Dávid Gyula *Írók, művek, műhelyek Erdélyben* c. munkája tartalmaz egy interjút is a hetvenes évek romániai magyar könyvkultúrájáról. Ennek címe *Egy témáról két időben – Epilógussal*. Az interjút Beke György készítette. Ebben jegyzi meg Dávid Gyula, hogy tapasztalata szerint két dolog határozta meg a hetvenes évek romániai magyar könyvkiadását. Egyrészt megnövekedett az irodalmi örökség, a népköltészet, népművészet, a nemzeti múlt, a tudománytörténeti és politikátörténeti örökség iránti érdeklődés, másrészt teret hódított a természettudomány és a technika is.⁴³ Ennek alapján az Engel-antológia az irodalmi örökség kategóriájába sorolható, s mint ilyen az olvasóközönség érdeklődésének középpontjába kerülhetett.

A recepcióra vonatkozóan is érdekes adatokkal szolgált Kerekes György. Kifejtette, hogy tudomása szerint sem jelent meg más ismertető a kötetről, mint Beke Györgynek A Hétben kiadott írása (ehhez még hozzá kell adnunk Mircea Popa recenzióját is a *Synthesis*ben), amely inkább népszerűsítésnek mondható, nem kritikai értékelésnek. A beszélgetés során kiderült, hogy a kiadványokat

⁴¹ Engel levele Kocziányhoz, 1973. január 20., Sz.-h., E.-h. III. Levelek Engel Károlytól/K.

⁴² Uo.

⁴³ Dávid Gyula: *Írók, művek, műhelyek Erdélyben*, Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda 2003. 266.

valóban el kellett volna küldeni különféle folyóiratokhoz, de ez legtöbb esetben nem történt meg, nemhogy a magyar, de a román könyvek esetében sem. Ennek okát Kerekes abban látja, hogy nem a megfelelő ember foglalkozott ezzel. Tapasztalatait felelevenítve elmondta, hogy sokszor el sem küldték a megjelent könyveket az említett fórumoknak, vagy ha igen, akkor azt is hozzátették, hogy nem kell foglalkozni velük. Ugyanez a személy, akinek a népszerűsítés is a feladatkörébe tartozott, az egyéb adminisztrációs ügyeket is hanyagul kezelte, aminek következtében többször megbüntették a kiadót. Hogy csak egy példát említsünk: ötévente a dokumentumokat be kellett volna szállítani a levéltárba, beleértve azokat az iratokat is, amelyek a megjelent kötetek dokumentumait (szerződések, levelezések stb.) is magába foglalták, azonban ezt soha nem tették meg, ezért minden alkalommal a Daciára pénzbírságot róttak ki. Az iratanyagot szó szerint egy szobába ömlesztették, majd a kiadó megszűnte után ezeket elszállították az ócskavassal együtt, ezért sem lehetséges megírni a Dacia Könyvkiadó történetét. Ha esetleg mégis elért valamilyen fórumhoz a recenzálandó példány – mondta Kerekes György –, nem foglalkoztak vele, nem tartották fontosnak, vagy egyszerűen nem volt hozzáférő, aki elolvassa: nem értettek magyarul, vagy nem voltak szakmabeliek.⁴⁴

Azt gondolom, Kerekes György meglátásai helytállóak. Ezt látszik erősíteni az a tény is, hogy Engel Károly megtartotta, kivágta saját írásait, akárcsak későbbi kötetének (*Két irodalom mezsgyéjén*) recenzióit. Mivel az *Égő lángban forog szívem* kötetrel kapcsolatban egyetlen ilyen írás sincs a hagyatékban, igen valószínű, hogy a recenzálandó példányok nem jutottak el a levélben említett folyóiratokhoz.

A kötet megjelenéséről Beke György közölt egy írást A Hétben, ill. Mircea Popa rövid, francia nyelvű híradást a *Synthesis* 1976-os számában. Kerekes György szavaival élve valóban inkább „népszerűsítő” írásnak nevezhető a Beke György írása, mintsem kritikai méltatásnak. Röviden tekintsük át ennek felépítését: a cikk szerzője az irodalmi kapcsolatok és alkotások határokra nem ismerő voltára utal a bevezető részben, példaként a Belgiumban megtalált *Ómagyar Mária-siralmat* említve. Ehhez teszi hozzá, hogy ha ekkora távolságot képes bejárni egy alkotás, hogyne lenne kapcsolat két szomszédos nép alkotásai között, itt utalva a magyar kéziratok énekeskönyvekben fennmaradt román énekekre. A továbbiakban hangsúlyozza ezeknek az énekeknek irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségét, kiemelve, milyen gazdag kutatási anyagot nyújtanak mind az irodalomtörténész, mind a folklorista, mind a nyelvész számára.

A cikk szerzője mindenképpen pozitívumként említi a kötet megjelenését, a verseket érdekes olvasmánynak tartja, amelyek megidézik az elmúlt századok embereinek hangulatát, kiemeli művelődéstörténeti jelentőségét, s nem mulasztja el (röviden) megüllapítani Köllő Károlynak a témában való jártasságát és kiemelni a fordító, Veress Zoltán érdemeit.

Ennél az írásnál jóval rövidebb Mircea Popának a *Synthesis*-ben megjelent, francia nyelvű könyvismertetése.⁴⁵ Ha Beke György írását népszerűsítőnek tekintettük, a Mircea Popa-féle recenzióra azt mondhatnók, hogy leegyszerűsítő vagy élesebben fogalmazva torzító jellegű. Az alig 20 soros ismertetőnek legalább felét az énekek román és magyar címe teszi ki, illetve azon kódexek neve, amelyekben ezek megjelennek. Rögtön szembeűnik, hogy a magyar virágénekeket Popa „chansons à boire”, azaz bordal, szó szerint ivódal megnevezéssel illeti, holott zárójelben feltünteti a „canto d’amore”, azaz szerelmi dal megnevezést is. Feltehetjük a kérdést, vajon miért fordítja a szerelmi dalt vagy virágéneket bordalnak, ivódalnak. Vajon nem ismert jobb megnevezést vagy szándékosan

⁴⁴ Kerekes György szóbeli közlése alapján, 2016. március 16.

⁴⁵ Itt köszönöm meg Eged Emese tanárnőnek a francia szöveg magyarra való fordítását.

fordította félre? Sajnos ezekre nem áll módunkban válaszolni, azonban a további szöveg, amely nem ad semmiféle értékelést, méltatást a kötetről, enged következtetni egy-két dologra. Ezután a recenzens Engel egy korábbi írását említi, a *Cîntece de lume românești în manuscrise maghiare* címűt, ahol ugyanazt a véleményt fogalmazza meg, mint a kötet előszavában „hogy e dalfajták alkalmat teremtettek az újjörög és a magyar irodalmak kapcsolatára”.⁴⁶ (Hozzá kell tennünk, hogy az Engel-tanulmány jóval több meglátást fogalmaz meg, nem csupán a Mircea Popa által említett.) Ezek után felsorolja néhány ének címét, lelőhelyét, a kódexek nevét. A szöveg zárlatában megjegyzi, hogy az antológiát bevezető és jegyzetanyag egészíti ki, amelyek a szövegek korára és a variánsaikra vonatkoznak.⁴⁷

A fentebbiekből láthatjuk, hogy Mircea Popa semmi olyant nem mond, amit ne látna egy egyszerű olvasó, aki kézbe veszi a kötetet. Úgy tűnik, mintha a megjelent recenzio egyfajta vigaszdíj lenne, amellyel kompenzálni akarják a romániai magyar komparatistákat, ugyanis – ahogy Dávid Gyula megfogalmazza a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban*

„A romániai magyar kutatók törekvése azonban az országos hivatalos komparatistikában egyoldalú szándék maradt. Az A. I. L. C. Toronto–Ottawa székhellyel 1973-ban megrendezett VII. kongresszusára utazó 13 tagú küldöttségben egyetlen romániai magyar kutató sincs; 1974-ben harmadszor kerül sor Bukarestben összehasonlító irodalmi kollokviumra, ennek sincs magyar résztvevője. Ekkor indul meg az Akadémia Összehasonlító Irodalomtörténeti Bizottságának évkönyve, a *Synthesis*. Egyetlen romániai magyar szerző, Máté Gábor tanulmánya olvasható oldalain: Lukács György regényelméletéről (1981). Ismertetik az *Égő lángban forog szívem* c. Kolozsvárt megjelent kötetet (1976) és Kovács Albert Dosztojevszkij-könyvét (1988). Ezzel szemben négy magyarországi szerző angol és német nyelvű tanulmányát adták közre.”⁴⁸

Azért is tartottam fontosnak hosszabban idézni a szócikkből, hogy láthassuk, hogyan is rajzolható meg a román komparatistáknak a romániai/erdélyi magyar kutatókhoz való viszonyulása. A fentebbiek alapján láthatjuk, hogy a tudományos tanácskozások során háttérbe szorultak az erdélyi magyarok, akárcsak a publikációs lehetőségek terén. Igaz, hogy négy évvel megjelenése után bemutatásra került az Engel-kötet, de ha a recenzio szövegét nézzük, megállapíthatjuk, hogy igen szerény, mondhatni kényszeres írásról beszélhetünk. Azt is láthatjuk, hogy a magyarországiak is nagyobb számban közölhettek a *Synthesisben*, mint az erdélyiek, éppen ezért gondolom úgy, hogy az erdélyi szerzők hátrányos helyzetének ellensúlyozására tették közzé a szerkesztők a Mircea Popa-féle recenzioát.

A romániai magyar komparatistikáról, röviden

A *Világirodalmi lexikon* szerint az összehasonlító irodalomtudomány nem más, mint „az irodalmi jelenségeket nemzetközi összefüggéseikben vizsgáló tudomány”.⁴⁹ Az 1970-es évek romániai

⁴⁶ Engel Károly: *Cîntece românești în manuscrise maghiare din sec. al XVIII-lea* (Cîteva date informative), Sz.-h., E.-h. 50/340

⁴⁷ Popa Mircea: *Égő lángban forog szívem* (*Dans la flamme mon âme se consume = Synthesis*, ed. Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976. 295. „L’antologie est accompagnée d’une étude introductive et de notes, où on met en discussion leurs ancienneté et leurs variantes. (A magyar változat: E. E.)

⁴⁸ *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Szerk. Dávid Gyula, 4. kötet. <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/o.htm> [2016. 04. 10.]

⁴⁹ *Világirodalmi lexikon*, 9. kötet. Szerk. Király István, Akadémiai Kiadó, Bp. 1984. 776–777.

komparatistáinak tevékenységét vizsgálva azonban nem tekinthetünk el az ország politikai helyzetétől, a kommunista rezsimtől. Az *Istoria și teoria comparatismului în România*⁵⁰ c. kötetben Al. Dima politikai érvekkel él, eszerint a második világháború után megélnékültek az összehasonlító irodalomtörténeti kutatások, de ez a megélnékülés nemcsak a világviszonylatban felerősödő komparatiztika hatása, hanem belső kezdeményezés eredménye is, pontosabban a kommunista párt ideológiájáé is, miszerint feltétlenül szükséges az anyagi és szellemi kapcsolatok létesítése a szocialista országokban.⁵¹ Az 1972-ben kiadott kötet tehát rávilágít azokra a viszonyokra, amelyek közepette a komparatisták dolgozhattak. A Magyarországon kiadott *Világirodalmi lexikon*ból vett meghatározás szerint nemzetközi összefüggésekben kell vizsgálni a jelenségeket; azonban esetünkben ez a nemzetköziség igen szűk körre korlátozódott. Mi sem bizonyítja jobban ezt, mint a Berki Tímea *56 interjú az 1970-es évekből. Kapcsolattörténeti dilemmák* c. tanulmányában felhozott példa Bányai Éva interjúja alapján. Eszerint Beke György vállalkozott volna arra, hogy a *Tolmács nélkül*⁵² c. kötetben megjelenő német vonatkozásokat kiválogatja és a német nyelvű olvasóközönség elé tárja. Ennek érdekében a kiválogatott epizódokat megosztotta Hugo Hausl főszerkesztővel, a Neuer Weg c. lap munkatársával, akinek reakciója váratlanul hatott: „Hogy képzeld? – felelte, szinte már felháborodottan. – A magyar–német kapcsolatok népszerűsítése? Mit szólnának ehhez a román elvtársak? Ezek a kisebbségiek a románok ellen szervezkednek?”⁵³ Láthatjuk, hogy nem is igazán mert vállalkozni a német szerkesztő egy ilyen jellegű terv kivitelezésére. Berki Tímea a példa kapcsán levonja azt a véleményem szerint helytálló következtetést, hogy a nemzetiségi irodalomnak csak a többségi román irodalommal lehetett kapcsolata, ugyanakkor a kisebbségi irodalmak vízszintes kapcsolatai tiltva voltak.⁵⁴ Ennek értelmében a hatalom engedte korlátok között igyekeztek az erdélyi kisebbségi kutatók közzétenni eredményeiket.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy kutatónak, komparatistának, értelmiséginek lenni nem volt könnyű egy politikai egyeduralom és pártpolitikai érdekek által befolyásolt időszakban, amikor a kutatási eredmények közönség elé tárása, a publikálás lehetőségei a cenzúra hol megerősödő, hol megenyhülő intézkedéseitől függtek. Amint láthattuk, a lehetőségek igen korlátozottak voltak, mégis Engel Károly kiaknáztta azokat a lehetőségeket, amelyeket a korszak biztosított egy kisebbségi kutatónak. Olyan kötetek véleményezése révén, mint Domokos Sámuel: *A magyar irodalom román bibliográfiája*; Dán Endre: *Tanulmányok a román–magyar irodalmi kapcsolatok történetéből*; Dávid Gyula: *Találkozások*, Mircea Popa: *Apropieri literare și culturale româno-maghiare*, megjelent tanulmánykötete (*Két irodalom megszgyén*), fordításai vagy akár az *Égő lángban forog szívem* antológia által Engel talán megpróbált megteremteni (vagy megtartani) egyfajta egyensúlyt, amelyet a két világháború között erőre kapó összehasonlító irodalomtörténeti kutatások megalapoztak a román–magyar irodalmi kapcsolatok viszonylatában.

⁵⁰ Dima Al.: *Literatura comparată în Republica Socialistă România. = Istoria și teoria comparatismului în România*, ed. Bucur Marin, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Buc. 1972.

⁵¹ Uo. 291.

⁵² Beke György: *Tolmács nélkül. Interjú 56 íróval a magyar–román irodalmi kapcsolatokról*, Kriterion, Buk. 1972.

⁵³ Berki Tímea: *56 interjú az 1970-es évekből. Kapcsolattörténeti dilemmák. = Certamen III*, Szerk. Egyed Emese–Pakó László, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2016, 122–123. Vö. Bányai Éva: *Sikertörténet kudarcokkal: bukaresti életutak: beszélgetések bukaresti magyar értelmiségiekkel*. Komp–Press Kiadó. Kvár 2006. 42.

⁵⁴ Berki: *i. m.* 123.

Kéziratos, kiadatlan források

- Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1964. április 1., Szabédi-ház (Sz.-h.), Engel-hagyaték (E.-h.), 22 doboz/145 tétel
- Engel Károly levele Iosif Pervainhoz, Cluj, 13 mai 1964, Sz.-h., E.-h. III. Levelek Engel Károlytól/P.
- Kocziány levele Engelhez, Marosvásárhely, 1970. szept. 5., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1970. szeptember 11., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Engel levele Kocziányhoz, Kolozsvár, 1971. március 15., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Kocziány levele Engelhez, Marosvásárhely, 1971. márc. 17., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Kocziány és Engel levele a Dacia Könyvkiadó Vállalat Magyar Szerkesztőségének, Kolozsvár, 1971. márc. 28., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Kerekes György levele Engelhez, 1971. nov. 30., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Kocziány levele Engelhez, Marosvásárhely, 1972. jan. 5., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Kocziány levele Engelhez, Marosvásárhely, 1972. 04. 19., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Kerekes György levele Engelhez, 1972. június 7., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Varró János levele Engelhez, 1972. június 29., Sz.-h., E.-h. 22/145
- Engel levele Kocziányhoz, 1973. január 20., Sz.-h., E.-h. III. Levelek Engel Károlytól/K.
- Engel Károly: *Curriculum vitae* (2001), Sz.-h., E.-h. 3/20
- Engel Károly, *Cîntece romînești în manuscrise maghiare din sec. al XVIII-lea* (Cîteva date informative), Sz.-h., E.-h. 50/340
- Engel Károly: *Előszó helyett. (Égő lángban forog szívem. Régi magyar kéziratos gyűjteményekben őrzött román világi énekek gyűjteményéhez, 1972)* Jegyzetanyag a *Eu (!) sînt fete mai frumoase* c. énekhez (számozatlan oldal), Sz.-h., E.-h. 4/28
- Kocziány (keltezetlen) levele Engelhez, Sz.-h., E.-h. II. Levelek Engel Károlyhoz/K.
- Kocziány László levele Engelhez, h. n., é. n., Sz.-h.,: E.-h. 22/145

Égő lángban forog szívem* (Dacia Publishing House, Cluj, 1972)*The History of an Anthology that Refers to the Cultural and Literary Romanian-Hungarian Relations**

Keywords: anthology, old Romanian songs, Hungarian manuscripts, interception history, scientific possibilities

The anthology that was published in 1972 at Dacia Publishing House was compiled by Engel Károly and Kocziány László, researchers of Romanian Academy. The bilingual volume contains old Romanian songs that can be found in Hungarian manuscripts. Our study follows up the history of this volume and it's trying to answer certain questions: who belongs the idea of editing these song to, why did they edit, what is their value, what is the importance of these songs, how was the volume received. Besides these questions, the aim of the study is to present the possibilities of the scientific activities of the minorities reaserchers in the second half of the twentieth century, taking into consideration the volume *Égő lángban forog szívem* (*In the flame is burning my heart*)